

Nostalgisk betraktelse över ett herbarium

LENA JONSELL

I samband med att jag för några år sedan lämnade mitt arbetsrum på SLU, fick jag anledning att gå igenom mitt herbarium för att se vad som kunde vara av intresse för Upplandsfloran. Mina första insamlingar är från 1946. Jag började pressa växter tillsammans med min syster, som är av en årgång som hade växtinsamlingsplikt. Det hade inte jag, men började ändå samla och pressa och ägnade regniga sommarkvarnar dagar åt montering och etikettskrivning. Mycket stimulans i vårt samlande och pressande fick vi av vår mamma, som hade Krok & Almquist av 12:e upplagan (1912) stationerad i sommarstugan. Hon hjälpte mig i början med nycklandet, men var mycket skeptisk till mina resultat då jag kom fram till någon art som var *ma* eller *r*. Med hjälp av Ursings bildflora från 1944 kunde vi dock i allmänhet komma överens om vilken art det var.

En liten del av världen

Det var en mycket liten del av världen som var mitt revir för botanisering under 1940-talet, nämligen området i närheten av sommarstugan i Vreta i Uppsala-Näs socken, ungefär en mil söder om Uppsala och närliggande delar av Hammarskog i Dalby socken. Det var ett landskap präglat av åkrar och betesmarker, bl.a. hagar och betade stränder utefter Ekoln och Dalbyviken. Skogarna var då som nu hårt utnyttjade och

inte så särskilt intressanta ur floristisk synpunkt, men gav enorma mängder smultron på hyggena. Önskemål om 2-3 liter smultron då gäster väntades kunde i allmänhet uppfyllas genom familjens samlade insatser.

Förändringar

Genom utflykter och exkursioner i dessa trakter har jag successivt kunnat följa de förändringar som skett, om ock inte särskilt systematiskt. Nedläggning av kreatursdriften i både Vreta och Hammarskog i början av 1960-talet resulterade förstas i förbuskning och igenväxning av betesmarkerna. Uppsala kommun köpte in stora delar av området 1963, främst för att det skall fungera som friluftsområde, och har sedan dess med varierande framgång försökt hålla hagar och strandängar öppna genom att röja i markerna och hålla betesdjur i området.

I mitt herbarium finner jag många arter som hör till ängsmarkerna, bl.a. inom det område som kallas Toran. Av dessa är bl.a. fältgentiana *Gentianella campestris*, backstarr *Carex ericetorum* och blåsuga *Ajuga pyramidalis* nu helt borta, medan kattfot *Antennaria dioica*, klasefibbla *Crepis praemorsa* och jungfrulin *Polygala vulgaris* ännu finns kvar, men bara i små populationer på mycket begränsade ytor. Finnögontröst *Euphrasia rostkoviana* ssp. *fennica* var mycket utbredd i norra delen av Toran, men det

rikaste området undantogs på ett tidigt stadium från forsatt skötsel, så där växer nu skog och givetvis ingen finnögontröst. Ännu finns den dock kvar, undanträngd intill buskar och stenar, ställen som inte nåddes av handelsgödseln, vilken spreds för att gynna gräsvegetationen ännu på 80-talet. Små källor bryter fram i Torans sluttningar. I fuktstråk omkring dem samlade jag ängsnycklar *Dactylorhiza incarnata* och senare, när jag lärt mig gräs, även källgräs *Catabrosa aquatica*. Källgräset höll ut till för ett fåtal år sedan, medan ängsnycklarna är borta sedan länge.

Ogräsen

Herbariet innehåller också åtskilliga åkerogräs som klätt *Agrostemma githago*, riddarsporre *Consolida regalis*, sanddådra *Camelina microcarpa*, fältkrassing *Lepidium campestre*, luddvicker *Vicia villosa* och åkerkulla *Anthemis arvensis*. De flesta kan förstås inte återfinnas nu, även om åkerkulla och luddvicker fanns kvar i enstaka exemplar ännu på 1980-talet. Livsrummet för åkerogräs är begränsat - en av de tidigare åkrarna är nu helt bebyggd med sommarstugor och åretruntvillor och resten har hårdhänt besprutats med ogräsbekämpningsmedel under år då de legat i träda.

Andra intressanta växtmiljöer

På strandklipporna på Vreta udd växte brudsporre *Gymnadenia conopsea*, korskovall *Melampyrum cristatum* och slätterfibbla *Hypochoeris maculata*, men den finaste växtplatsen för dessa används nu som rastplats för friluftsfolket med grillplats m.m., så här är det nu mest vitgröe *Poa annua*. Brudsporren gick ut för många år sedan, medan de övriga två ännu kan återfinnas i

tynande bestånd i närheten. Däremot finns det ett antal spännande arter i den mer lövrika delen av udden. Dit har spritt sig några av de arter som The Svedberg planterade på den del av udden som var hans privata mark och som numera är naturreservat. Skogsbingel *Mercurialis perennis* och lundsmörblomma *Ranunculus cassubicus* finns kvar där, liksom hybriderna mellan storrams och getrams *Polygonatum multiflorum* x *odoratum* - kanske samma individ som på 1940-talet?

Fuktängarna utefter Ekoln betades och trampades av korna, vilket gav förutsättningar för en mycket rik flora av fuktängsarter, t.ex. kärresälting *Triglochin palustre*, gökblomster *Lychnis flos-cuculi*, dyveronika *Veronica scutellata*, vattenveronika *Veronica anagallis-aquatica*, sumpmåra *Galium uliginosum* och nickskära *Bidens cernua*. Nu konkurreras det mesta bort av jättegröe *Glyceria maxima*, men när det skapas luckor i jättegröebestånden genom grävning e.d., så kommer flera av de nämnda arterna ganska snabbt tillbaka. I maj kunde man från vår stuga se att fuktängen intill Vreta udd, 500 m bort, var knallröd av kungsängsliljor. Visst kan man fortfarande hitta en och annan kungsängslilja där, men ohävd och för lågt betetryck har gjort att ängen nu domineras av ängskavle, hundloka, åkertistel och annat otyg.

Bebyggelsen förändras

Till dessa exempel på floristiska förändringar kommer även förändringar i bebyggelse och tomtmark. Talrika tomter avstyckades och sommarstugor byggdes efter kriget och nu har många av dem blivit villor för permanentboende. Småbruksidyllen Vreta gård, då med rött bostadshus, bryggstuga,

sprättande höns och kor på väg in för mjölkning har nu omvandlats till en vitmålad villa med bilparkering och odlade tujor!

Slutord

Med dessa personliga minnen ur ett mikroperspektiv kan man i någon mån inse hur omfattande förändringarna av flora, vegetation och landskap varit i Uppland och i hela vårt land under de senaste femtio åren. Enorma förändringar har skett både i stort och i smått, detta trots att man på sina håll gjort medvetna insatser för att bevara landskapets gamla karaktär. Denna insikt ger ytterligare energi för att dokumentera den nuvarande floran och med den kunskapen bidra till att åtminstone begränsa dess utarmning, d.v.s. att fortsätta det aktiva arbetet med Projekt Upplands flora.

<i>Delphinium consolida</i>
Riddarsporre
Familj <i>Ranunculaceae</i>
Fyndort (landskap, socken etc.) <i>Uppland</i>
<i>Treta Appala-Näs</i>
Växtplats <i>Aker</i>
<i>6.7.1946</i>
<i>Lena Junell</i>
④